

ПУБЛІЧНА БЕЗПЕКА ТА ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

PUBLIC SAFETY AND PUBLIC ORDER: CONCEPTUAL APPROACHES

У статті розглянуто теоретичні обґрунтування публічної безпеки та громадського порядку як проблеми публічного управління. Автори підтримують думку, що громадський порядок, мир і безпека є елементами певної держави, що дозволяють організувати суспільство неперушеного співіснування і розвитку.

Обґрунтовано, що публічна безпека пов'язана з соціальними відносинами, що виникають або розвиваються в негублічних місцях, зокрема забезпечують захист життя, здоров'я і майна громадян і суспільної власності. Наголошено, що до публічної безпеки слід включити систему суспільних відносин, які регулюються законом і моральними нормами, правила соціальної згуртованості, що забезпечують захист суспільства і окремих осіб, а також їх власності від небезпек насильницької діяльності людини і сил природи.

Встановлено, що нехтування законом і порядком може призвести до згубних соціальних наслідків, включаючи зростання рівня злочинності, підрив довіри до інститутів і руйнування соціальної згуртованості.

Люди можуть зробити свій внесок у підтримання правопорядку в суспільстві, дотримуючись законів і правил, поважаючи права інших і розвиваючи почуття відповідальності громади. Крім того, активна участь у громадській активності, підтримка зусиль правоохоронних органів та відстоювання справедливості можуть відігравати певну роль у підтримці правопорядку в громаді.

Зазначено, що обмеження прав і свобод є допустимим як тоді, коли це прямо дозволено положеннями Конституції, так і тоді, коли існує необхідність взаємного узгодження прав чи свобод особи з іншими нормами, принципами чи цінностями, вираженими в Конституції. Таким чином, втручання держави у сферу свободи та прав людини може відбуватися лише в контексті реалізації нею цінностей, захищених Конституцією, зокрема територіальної цілісності і державного суверенітету.

Розглянуто еволюцію інтерпретації понять «публічна безпека» та «громадський порядок», а також методологічні рамки таких інтерпретацій.

На думку авторів, доктринальні визначення поняття публічної безпеки та громадського порядку чітко вказують на те, що їх стан залежить від характеру загроз.

Ключові слова: безпека, державна влада, національні інтереси, правоохоронні органи,

правопорядок, публічне управління, публічна безпека, громадський порядок.

The article examines the theoretical foundations of public safety and public order as a problem of public administration. The authors support the opinion that public order, peace and security are elements of a certain state that allow organizing a society of undisturbed coexistence and development.

It is well-founded that public safety is related to social relations that arise or develop in non-public places, in particular, they ensure the protection of life, health and property of citizens and public property. It was emphasized that public security should include a system of social relations regulated by law and moral norms, rules of social cohesion that ensure the protection of society and individuals, as well as their property from the dangers of violent human activity and forces of nature.

Disregard for law and order has been found to have detrimental social consequences, including rising crime rates, undermining trust in institutions, and eroding social cohesion.

People can contribute to maintaining law and order in society by obeying laws and regulations, respecting the rights of others, and developing a sense of community responsibility. In addition, active participation in community activism, support for law enforcement efforts, and advocacy for justice can play a role in maintaining law and order in the community.

It is noted that the restriction of rights and freedoms is permissible both when it is expressly permitted by the provisions of the Constitution, and when there is a need for mutual coordination of the rights or freedoms of a person with other norms, principles or values expressed in the Constitution. Thus, the state's intervention in the sphere of freedom and human rights can only take place in the context of its realization of the values protected by the Constitution, in particular, territorial integrity and state sovereignty.

The evolution of the interpretation of the concepts of "public safety" and "public order" is considered, as well as the methodological framework of such interpretations.

According to the authors, the doctrinal definitions of public security and public order clearly indicate that their condition depends on the nature of threats.

Key words: security, state power, national interests, law enforcement agencies, law and order, public administration, public safety, public order.

УДК 351.74(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.34.35>

Липовська Н.А.,

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», 49000, м. Дніпро, пр. Яворницького, 19, тел.: (067) 701-35-88, e-mail: lna85775@gmail.com, [https:// orcid.org/0000-0002-9288-4733](https://orcid.org/0000-0002-9288-4733)

Сахарова К.О.

доктор філософії, старший викладач кафедри психології та педагогіки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 49005, м. Дніпро, пр. Гагаріна, 26, тел.: (056) 756-46-30, e-mail: e.missing411@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3838-5730>

Постановка проблеми. Збереження законності та правопорядку є наріжними каменями добре функціонуючого суспільства та мають значення для повернення стабільності та миру. Публічна безпека та громадський порядок є важливими елементами у створенні фундаменту для інклюзивного зростання, високого рівня довіри та стійкого

суспільства, а також конкурентоспроможної на глобальному рівні економіки знань. Таким чином, поряд з миром, громадська безпека та правопорядок є однією з умов уключення України до європейської спільноти та безпечного простору.

Це викликає необхідність повернутися до обговорення сутності публічної безпеки та

правопорядку та їх забезпечення в контексті реалій українського сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Хоча поняття публічної безпеки і громадського порядку не тотожні, в науковій літературі вони майже нероздільні. На думку науковців, майже всі автори, які мають справу зі змістом цих понять, вважають їх неясними, неточними, неповними, неоднозначними, термінологічно неточними, а отже, важкими для визначення і розмежування [1]. Більш точно визначення цих понять можна знайти в роздумах В. Кавки, в яких стверджується, що громадський порядок, мир і безпека є елементами певної держави, що дозволяють організувати суспільство непорушного співіснування і розвитку [2, с. 7]. Представником тих часів був також С. Глейзер, який визначив громадський порядок як стан безпеки, що існує в суспільстві, стан непорушеного громадського порядку або, з суб'єктивної точки зору, стан суспільної свідомості про існування цієї держави [3, с. 355].

Болеста публічну безпеку описує публічно-правовими і соціальними відносинами, які виникають в громадських місцях (на відкритому повітрі і в громадських місцях, якими можуть користуватися всі люди). Це чітке визначення безпеки та громадського порядку. Вона пов'язана з соціальними відносинами, що виникають або розвиваються в непублічних місцях, зокрема забезпечують захист життя, здоров'я і майна громадян і суспільної власності [4, с. 108]. Більше того, він включає до публічної безпеки систему суспільних відносин, що регулюються законом і моральними нормами, правила соціальної згуртованості, що забезпечують захист суспільства і окремих осіб, а також їх власності від небезпек насильницької діяльності людини і сил природи [4, с. 121].

На думку А. Місюка, публічна безпека – це стан, що не загрожує функціонуванню державної організації та її інтересам. З іншого боку, громадський порядок А. Місюк визначає як реально існуючі суспільні відносини, що регулюються сукупністю правових норм та інших соціально визнаних норм, що гарантують безперервне та безконфліктне функціонування індивідів у суспільстві [5, с. 17-18]. С. П'єпрзний стверджує, що публічна безпека – це позитивний стан всередині країни, який значною мірою визначається зовнішньою безпекою, що забезпечує оптимальне функціонування людей та їхніх громад, усіх інших державних і приватних суб'єктів, присутніх у державі. У той час, як громадський порядок – це позитивний стан речей, прийнятий більшістю людей, також позитивно впливає на особистість [6, с. 15].

В українському науковому просторі концептуальні межі публічної безпеки та правопорядку визначено в роботах В. Авер'янова, О. Бандурки, В. Баштанника, В. Битяка, А. Комзюка, О. Копиленка, С. Стеценка та ін.

Мета дослідження – проаналізувати концептуальні підходи та інтерпретації понять «публічна безпека» та «громадський порядок».

Виклад основного матеріалу. Закон і порядок мають вирішальне значення для створення сприятливого середовища для економічного розвитку. Наявність чесної та справедливої правової системи, захист прав власності та виконання контрактів мають важливе значення для залучення інвестицій, сприяння зростанню бізнесу та забезпечення економічного процвітання. Ці складові економіки чреваті невизначеністю, нестабільністю. Нехтування законом і порядком може призвести до згубних соціальних наслідків, включаючи зростання рівня злочинності, підрив довіри до інститутів і руйнування соціальної згуртованості. Коли люди нехтують законом, це підриває загальну структуру суспільства і може мати далекосяжні наслідки для добробуту суспільства.

Чинні закони допомагають підтримувати мир і порядок, а також гарантують, що до кожного ставляться чесно і справедливо. Правопорядок забезпечує рамки для захисту прав осіб. Завдяки правовій системі люди мають право домагатися справедливості, відшкодовувати скарги та захищати свої свободи. Правопорядок виступає стримуючим фактором злочинності, встановлюючи наслідки протиправної поведінки. Наявність правової системи та правоохоронних органів допомагає перешкоджати злочинній діяльності та підтримувати публічну безпеку.

Правопорядок відіграє життєво важливу роль у захисті прав людини, створюючи механізми запобігання зловживанням та забезпечення відповідальності за порушення. Завдяки правовій базі люди мають засоби для відшкодування збитків за порушення прав людини та притягнення винних до відповідальності. Це сприяє формуванню культури поваги до прав людини в суспільстві. Закон і порядок невід'ємно пов'язані з етичними міркуваннями, оскільки вони диктують принципи, за якими поведуться індивіди та інститути. Дотримання закону та сприяння порядку означає прихильність до етичної поведінки, повагу до прав інших та дотримання моральних норм. Вона відображає колективну свідомість суспільства.

Люди можуть зробити свій внесок у підтримання правопорядку в суспільстві,

дотримуючись законів і правил, поважаючи права інших і розвиваючи почуття відповідальності громади. Крім того, активна участь у громадській активності, підтримка зусиль правоохоронних органів та відстоювання справедливості можуть відігравати певну роль у підтримці правопорядку в громаді.

Правовою основою системи внутрішньої безпеки України є Конституція України. У загальному праві поняття безпеки зустрічається багато разів, включаючи громадську безпеку, державну безпеку, безпеку громадян, внутрішню безпеку, зовнішню безпеку та екологічну безпеку. Така множинність зумовлена тим, що безпека є найважливішим елементом функціонування держави [7, с. 246-247]. З міркувань безпеки і громадського порядку конституція допускає певні обмеження основних прав і свобод.

Крім того, слід зазначити, що обмеження прав і свобод є допустимим як тоді, коли це прямо дозволено положеннями Конституції, так і тоді, коли існує необхідність взаємного узгодження прав чи свобод особи з іншими нормами, принципами чи цінностями, вираженими в Конституції. Таким чином, втручання держави до сфери свободи та прав людини може відбуватися лише в контексті реалізації нею цінностей, захищених Конституцією. Безперечно, такою конституційною цінністю, що виправдовує встановлення обмежень на здійснення конституційних свобод і прав, є національна безпека, крім державної політики, охорони навколишнього середовища, здоров'я та моралі. Це може стати відповіддю тим громадянам, які, повторюючи російські наративи, дорікають владі у порушенні прав людини під час війни, зокрема освітніх. Проте громадянські права невід'ємні від громадянських обов'язків, у т.ч. захисту територіальної цілісності та державного суверенітету України.

Для Я. Заборовського публічна безпека – це стан справ у державі, що допускає виявлення дефектів (зумовлених поведінкою людей, а також силами природи, техніки тощо). Нормальне функціонування державної організації і реалізація її інтересів, збереження життя, здоров'я і майна, проживання в цій організації індивідів... і використання цими особами гарантованих прав і свобод [2, с. 129]. З іншого боку, Е. Пловачевський стверджує, що публічна безпека є вищим рівнем громадського порядку [8, с. 16].

Концепція громадської безпеки С. Пікульського визначає певний стан речей, забезпечення безперебійного функціонування громадських об'єктів у державі та безпеки життя громадян, включаючи захист їх

життя і здоров'я та майна. У зв'язку з тим, що громадська безпека може бути порушена в розмірах всієї системи, в деяких ситуаціях вона може бути в плані державної небезпеки. В інших ситуаціях вона може виникати з точки зору загальної небезпеки. Громадська безпека може бути порушена людиною навмисно або ненавмисно, і такі дії можуть бути трактуються як правопорушення, але можуть бути порушені і незалежно від волі людини, тобто силами природи: повеннями, пожежами, обвалами будівель, отруєннями навколишнього середовища тощо [9, с. 101].

Незважаючи на те, що існують відмінності у визначенні публічної безпеки та громадського порядку, існують ситуації, коли обидва поняття можна трактувати однаково. Відсутність належного утримання доріг порушує громадський порядок, але в той же час загрожує публічній безпеці, оскільки може призвести до дорожньо-транспортних пригод. Таяння снігу, не прибраного з узбіччя, не тільки забруднює дороги, а й загрожує безпеці зв'язку, спричиняючи автомобільні аварії та травми пішоходів. Можна припустити, що громадський порядок – це елемент публічної безпеки, зовнішнім проявом якого є дотримання фізичними особами та іншими суб'єктами правових, моральних і релігійних норм, що призводить до гармонізації життя індивідів і людських спільнот [10, с. 165-166].

Питання безпеки і громадського порядку, як і будь-якого соціального явища, ми повинні розглядати в історичному зрізі. Це дозволяє нам краще зрозуміти цю складну проблему. Держава, як правовий інститут, протягом століть зазнавала різних трансформацій. Кожна суспільно-політична формація приносила з собою нові рішення. У кожному з них у тій чи іншій формі існував відділ безпеки та громадського порядку, який найчастіше називали поліцією [11, с. 5].

Поняття поліції сягає своїм корінням в глибоку давнину. Термін «поліція» походить від грецького слова «polis», що описує місто, і слова politeia, що означає процвітання і безпеку його жителів. Поліція в містах і країнах була турботою всіх громадян і в той же час була загальним і демократичним обов'язком. Римляни прийняли і латинізували цей термін і створили поняття політизму, передавши пов'язані з цим повноваження імператору під верховну владу імператора. Вважалося, що поліція знаходиться в центрі державної влади. У середні віки поряд з вираженням поліції з'явилися поліція і політика, якими називали державну діяльність, спрямовану на забезпечення безпеки, порядку і процвітання [12, с. 7].

XIV–XV століття були періодом консолідації державної влади, зміни поглядів на завдання і цілі держави. У той час частіше вживалося слово «політика», що містило зміст про зміцнення державної влади і підвищення державних завдань. Вийшовши з поліцейського права, слово «*ius politia*» стає загальною нормою, на якій ґрунтується діяльність органу влади, спрямована на досягнення добробуту і загального «щастя» підданих. Це призвело до появи поліцейської держави нового типу. Період її найбільшого значення припав на XVII–XVIII ст. Істотними елементами держави як організації стали примус, сильна влада і абсолютна покора підданих. Ґрунтуючись на *ius politiae*, правляча влада робила те, що хотіла – кожне формулювання її волі мало силу закону. На початку XVII століття зовнішні, військові та казначейські справи виділялися із загального масштабу поліцейських операцій, а в XVIII столітті – судової системи. Після відокремлення цих гілок під поняттям поліції розуміли внутрішнє управління і законодавство. Однак слід зазначити, що у XVIII столітті і законодавча, і виконавча влада зосереджувалися на правлячій руці. Поліція залишалася державною діяльністю, спрямованою на підтримання публічного порядку в інтересах влади [12, с. 8].

Безпека, мир і громадський порядок, завдяки їх схожості та взаємозалежності, інтегрувались в одну форму. Тому діяльність держави в цьому плані розглядалася як окрема галузь. Підтримання та охорона безпеки, громадського порядку вимагали систематичного нагляду. Ймовірно, це спонукало короля Людовика XIV у 1667 році довірити безпеку, мир і громадський порядок одному центральному органу в Парижі – Бюро довіри та безпеки. Нарешті, поняття поліції було уточнено в пруському ландрехті 1794 року і Кримінальному кодексі Франції 1795 року і прийнято аналогічним чином законодавством інших країн. Розуміння цього поняття вимагає діяльності внутрішньої адміністрації щодо охорони безпеки і громадського порядку. Слід зазначити, що у XIX столітті цілі та завдання поліції були чітко визначені [12, с. 11]. На сьогодні термін «поліція» означає збройне формування, що служить населенню і призначене для захисту безпеки людей, а також для підтримання громадської безпеки і порядку.

Методологічні підходи до інтерпретації безпеки залежать від дисциплінарного напрямку, в межах якого здійснюється дослідження. У традиції соціальної філософії, яку започаткував Томас Гоббс, що розглядає штучні об'єкти, безпека є запереченням недовіри. Тому що недовіра, закладена в індивідуалізмі і природному

людському праві, , на його думку, є загрозою для спільного життя. Ця традиція наклала свій відбиток на те, що безпека більше асоціюється з відсутністю недовіри як фундаментальної загрози суспільному життю. Цей стан як відсутність небезпеки і визначеності реально і практично більше досягається опікою над ким-небудь – одним або багатьма, турботою і захистом, а також піклуванням. Завдання цієї опіки, турботи та піклування Гоббс поклав на державу. З точки зору аксіологічного холізму звуження безпеки до політичного виміру і моністичної концепції не є виправданим. Цей холізм сприяє широкому розумінню безпеки, яке, згідно з філософією, охоплює принаймні чотири основні виміри. Й. Свінярський подає їх як демографічний як продовження роду та освіта, орієнтована на виживання; економічний, як процвітання, так і добробут, орієнтований на спадкоємність; політичний як закон і система, орієнтована на розвиток; культура як свобода і відповідальність, орієнтована на вдосконалення [13].

Таким чином, філософський погляд на безпеку можна визначити як створення речей таким чином, щоб забезпечити безперервність через продовження роду та освіту, виживання за рахунок процвітання та добробуту, розвиток за допомогою належного права (верховенство права) та організацію суспільного життя (досить активну участь у цьому житті та вдосконалення шляхом поваги до свободи та відповідальності за себе, інших та природу. Внутрішня безпека в часи глобалізації та домінування ліберальної демократії в аксіологічній перспективі, здається, покладається головним чином на турботу, виживання, розвиток та покращення національної спільноти [13, с. 134].

Можна припустити, що в соціологічному питанні безпека є обов'язковою і санкціонованою в даному суспільстві соціальною системою поведінки індивідів, що дозволяє їм та іншим членам суспільства виживати не ризикуючи наслідками, які можуть вплинути на почуття страху втратити: життя, здоров'я, майно, національність, державність, релігію, систему цінностей, економічний рівень та інші явища, пов'язані з безпекою в широкому розумінні та без страху стати джерелом страху для інших [14, с. 70].

Суб'єктивна перспектива – це контекст психологічних досліджень. Тому і в психологічній перспективі безпека не є чітким поняттям. Вона фіксується в декількох аспектах: потреба, цінність і сенс [15, с. 42]. Ієрархію потреб людської особистості найбільш читабельно і однозначно представив Абрахам Маслоу.

Потреба в безпеці, крім фізіологічних потреб, є основою функціонування кожної людини, визначаючи ці цінності як нижчі потреби.

Теоретично під безпекою розуміють формальну категорію, що складається з конкретних потреб або потреб, зміст яких пов'язаний із забезпеченням основних психічних станів [15, с. 43]. Почуття безпеки – це стан переживання спокою, впевненості, відсутності небезпеки, віра в те, що для суб'єктивних дій є достатні ресурси. Це стан переживання задоволення, задоволення, що виникає в результаті наявності певного (достатнього з точки зору індивіда) рівня безпеки [15, с. 46]. Психологічна перспектива, однак, є суб'єктивною – вона менш важлива, ніж зовнішні обставини чи реальні дії, і тим більшою є те, як людина переживає та оцінює ситуацію. Залежно від психічних факторів і наявної інформації одна і та ж зовнішня ситуація може оцінюватися по-різному. Людина може відчувати почуття безпеки в ситуації високого ризику або відсутність почуття безпеки в умовах високої стабільності та соціального спокою [15, с. 46].

Можна зазначити, що це відчуття безпеки є найважливішим контекстом для розуміння безпеки з психологічної точки зору. Під ним розуміють суб'єктивний стан переживання спокою, впевненості, відсутності небезпеки. Він фокусується на суб'єктивному стані досвіду безпеки [15, с. 48].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як ми встигли переконались, сучасний світ не позбавлений відчутних і реальних загроз, витоки яких простежуються в політичних, економічних, національних, етнічних або релігійних антагонізмах. Суперечності та різноманіття інтересів породжують численні небезпеки: від військової агресії, збройних конфліктів та терактів до звичайної та організованої злочинності, хуліганських ексцесів, вірусних інформаційних систем чи корупції. Крім небезпек, пов'язаних зі ставленням і діяльністю людини, стихійні лиха також важливі для безпеки. Процес глобалізації також означає, що міжнародні загрози швидко стають реальною небезпекою, дестабілізуючи національну чи місцеву безпеку [5, с. 9]. Доктринальні визначення поняття публічної безпеки та громадського порядку чітко вказують на те, що їх стан залежить від характеру загроз.

Підсумовуючи, можна сказати, що міждисциплінарний характер публічної безпеки, безсумнівно, змушує багатогранно сприймати безпеку та громадський порядок. Слід констатувати, що змістовне введення предмета в рамки лише однієї з наукових дисциплін може послабити керівний принцип, не надавши

повної сили змісту концепції безпеки і громадського порядку та обумовлює необхідність законодавчого закріплення цих термінів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dobkowski, J. (2008). Administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego wobec integracji europejskiej (wybrane uwagi). w: E. Ura, K. Rajchel, M. Pomykała, S. Pieprzny (red.), Bezpieczeństwo wewnętrzne we współczesnym państwie. Rzeszów: Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza : Uniwersytet Rzeszowski. ISBN 9788392640592.
2. Zaborowski, J. (1977). Prawne środki zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego. Warszawa: Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW.
3. Glaser, S. (1933). Polskie prawo karne w zarysie. Kraków: Księg. Powszechna., Bolesła, S. (1972). Pozycja prawna MO w systemie organów PRL. Warszawa: Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.
4. Bolesła, S. (1972). Pozycja prawna MO w systemie organów PRL. Warszawa: Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.
5. Misiuk, A. (2011). Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zadania prawnoustrojowe. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. ISBN 9788360501887.
6. Pieprzny, S. (2012). Administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. ISBN 9788373387317.
7. Filaber, J. (2009). Pojęcie bezpieczeństwa publicznego w prawie administracyjnym (wybrane uwagi). w: M. Sadowski, P. Szymaniec (red.), Prace prawnicze, administratywistyczne i historyczne, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyty Studenckie”, Wrocław. ISSN 1689-8974.
8. Pływaczewski, E. (1985). Przestępstwo czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego. Toruń: UMK. ISBN 8323100160.
9. Pikulski, S. (2000). Podstawowe zagadnienia bezpieczeństwa publicznego. w: W. Bednarek, S. Pikulski (red.), Prawne i administracyjne aspekty bezpieczeństwa osób i porządku publicznego w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej. Olsztyn: Wydaw. UW-M. ISBN 8372990433.
10. Ura, E., Pieprzny, S., Pado, T. (2007). Pojęcie bezpieczeństwa publicznego w prawie administracyjnym. w: J. Zimmermann (red.), Koncepcja systemu prawa administracyjnego. Zjazd Katedr Prawa Administracyjnego i Postępowania Administracyjnego, Zakopane 24-27 września 2006 r., Warszawa.
11. Antonowicz, M., Łukasik, K. (2011). Bezpieczeństwo publiczne. Warszawa: Wyższa Szkoła Zarządzania i prawa im. Heleny Chodkowskiej.
12. Pokruszyński, W., Straszewski, K., Terlikowski, T. (1996). System bezpieczeństwa publicznego Polski. Warszawa.
13. Świniarski, J. (2011). Bezpieczeństwo wewnętrzne w ujęciu filozoficznym. w: L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju. Studia i

матеріали. Tom I, Szczytno: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji. ISBN 9788374623056.

14. Moczuk, E. (2009). Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego. Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski. ISBN 9788373384378.

15. Klamut, R. (2012). Bezpieczeństwo jako pojęcie psychologiczne. Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, Ekonomia i Nauki Humanistyczne 2012/4, Rzeszów. ISSN 1234-3684.